

Tekst 1

De dichter Théophile Gautier was de enige grote, negentiende-eeuwse criticus die gedurende een periode van dertig jaar dansvoorstellingen becommentarieerde. Toch heeft hij de ideeën achter het romantische ballet niet verwoord. Als voorvechter van de **l'art pour l'art**¹⁾ verdedigde hij de opvatting dat dans niets anders dan dans hoefde uit te drukken. Volgens Gautier was de essentie van dans het uitvoeren van een elegant ontwerp van patronen.

Pas aan het einde van de negentiende eeuw werden de ideeën achter het romantische ballet beschreven door de dichter Stéphane Mallarmé. Mallarmé gebruikte termen uit de poëzie om ballet te verklaren. Zo vond hij dat ballet de hoogste vorm van poëzie op het toneel was. De functie van het ballet was volgens Mallarmé symbolisch. Elke danspas was in zijn ogen een **metafoor**²⁾. Een ballerina zou, eventueel zonder zich hiervan bewust te zijn, met haar passen symbolische betekenissen openbaren. 'Alleen ons poëtisch instinct kan de **schriftuur**³⁾ van de ballerina ontcijferen', verklaarde Mallarmé. Hij zag een wezenlijk verschil tussen de gebaren waarmee de mimespeler zijn emoties uitdrukt en de danspassen van een ballerina. Danspassen waren voor hem het alfabet van wat niet in woorden valt uit te drukken.

Naar: J. Reyniers (red.) - Het Dansende Lichaam. Klassieke teksten over (hedendaagse) dans. Leuven/Amsterdam, 1994, p. 30, 31

Tekst 2

'Het Zwanenmeer' (1895) bestaat uit vier bedrijven.

Eerste bedrijf

In het paleis wordt de eenentwintigste verjaardag van prins Siegfried gevierd. Zijn moeder herinnert hem eraan dat het nu de hoogste tijd wordt om te trouwen. Siegfried wil hier eigenlijk liever niet over nadenken en ontvlucht het paleis om in het nabijgelegen bos te jagen.

Tweede bedrijf

Rond middernacht ontdekt Siegfried bij een meer in het bos Odette, een prinses die door een kwaadaardige tovenaar in een zwaan veranderd is. Alleen de eeuwige liefde kan deze betovering verbreken. Ze wordt omringd door een gevolg van nog meer in zwanen betoverde vrouwen. Alleen bij middernacht krijgen Odette en de andere vrouwen even hun normale gestalte terug. Siegfried wordt meteen verliefd op Odette en vraagt haar met hem te trouwen. Ondanks Odettes waarschuwing, dat de tovenaar er alles aan zal doen om te voorkomen dat zijn betovering verbroken wordt, nodigt Siegfried haar uit om naar het paleis te komen.

Derde bedrijf

In de grote feestzaal van het paleis verzamelen zich vele huwelijkskandidaten uit verre landen. De moeder van Siegfried vraagt haar zoon een keuze te maken. De tovenaar is ook op het feest in gezelschap van zijn dochter Odile, die als zwarte zwaan verschijnt. Siegfried doorziet het bedrog niet en denkt dat Odile zijn geliefde zwaan is. Op het feest vraagt hij dan ook de verkeerde zwaan ten huwelijk.

Vierde bedrijf

In het bos bij het meer treurt Odette. Nu is zij gedoemd te sterven. Siegfried voegt zich bij haar en vraagt vergiffenis. Nadat Odette hem zijn vergissing vergeven heeft, probeert zij alsnog de macht van de tovenaar te breken. Ze stort zich in het meer en Siegfried volgt haar. Hierdoor wordt de betovering verbroken, want in de dood vinden Odette en Siegfried alsnog de eeuwige liefde.

noot 1

kunst om de kunst

noot 2

figuurlijke uitdrukking, soort symbool

noot 3

wijze van dansen, vormgeving

■ Tekst 3

Het expressionisme bleef niet beperkt tot de beeldende kunst, ook al waren de betekenis en invloed ervan nergens anders zo groot. De wil om zich op een expressionistische manier uit te drukken is ook te vinden in de literatuur, in het toneel, in decor en dans, in de film, de muziek en de architectuur. In de jaren 1905 tot 1920 kwamen politieke gebeurtenissen en het maatschappelijke klimaat tot uitdrukking in de expressionistische stijl. Het was geen uniforme stijl, eerder was het een uitdrukking van het levensgevoel van een jongere generatie kunstenaars die het slechts eens was over de afwijzing van de heersende maatschappelijke en politieke structuren. Binnen het Duitse expressionisme ontstond de groep 'Der Blaue Reiter'. Der Blaue Reiter was aanvankelijk de titel van een kunstalmanak uit 1912. Wassily Kandinsky was de belangrijkste woordvoerder van de groep.

Vrij naar: Dietmar Elger - Expressionisme, een revolutie in de Duitse kunst. Keulen, 1998, Taschen, p. 7/8 en 133/134

■ Tekst 4

Kandinsky heeft veel geschreven over zijn ideeën betreffende een nieuwe kunst. Hij vond het belangrijk dat een schilderij ontstond uit 'innerlijke noodzaak'. Voor hem moest het ontstaan van een doek niet langer afhankelijk zijn van een uiterlijke basis zoals een natuurvoorbeeld. De innerlijke stem van een kunstenaar moest bepalend zijn bij het ontstaan van een schilderij: het materiële raakte ondergeschikt aan het spirituele.

Kandinsky schreef ook uitgebreid over de uitwerking van kleuren op de mens. Over de kleur geel schreef hij: „Het geel verontrust de mens, steekt, windt hem op en toont het karakter van het in kleur uitgedrukte geweld, dat uiteindelijk brutaal en opdringerig op het gemoed werkt. Die eigenschap van geel kan tot een voor het oog en het gemoed ondraaglijke kracht worden opgevoerd. Bij die intensivering klinkt het als een steeds harder geblazen schelle trompet”. Kleur is dus over het algemeen een middel om directe invloed op de ziel te kunnen uitoefenen. Ook klankassociaties zijn erg belangrijk voor hem. Kandinsky zei dat als hij kleuren zag, hij ook muziek hoorde.

Vrij naar: W. Kandinsky - Spiritualiteit en abstractie in de kunst. Drempelreeks, Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist, 1987, p. 54 t/m 58 en 85
Oorspronkelijk titel: Über das Geistige in der Kunst. R. Piper & Co., München, 1912

Tekst 5

Arnold Schönberg – 'Die Glückliche Hand'

Korte beschrijving:

In 'Die Glückliche Hand' spelen drie personen. Zij hebben geen namen, maar worden aangeduid met 'man', 'vrouw' en 'heer'. In de eerste en de laatste scène is een koor aanwezig dat commentaar geeft op de handelingen van de man. Het stuk heeft weinig tekst en er wordt alleen door de man en het koor gezongen. Belangrijk zijn het acteren, de mimiek en de gebaren die de personen maken. In de partituur staan, naast de muziek en de tekst, zeer veel regie- en technikaanwijzingen. Opvallend zijn de uitgebreide aanwijzingen voor licht en lichteffecten.

Het verhaal:

De man verlangt naar geluk, maar de vrouw van wie hij houdt, heeft hem bedrogen met een ander. Zij komt naar hem toe en geeft hem het idee dat zij terugkomt. In opperste gelukzaligheid smeedt de man in een soort mijn met één hamerklap een prachtig sieraad. De jaloezse werklieden bedreigen en verjagen hem. De vrouw kiest definitief voor de ander. De man wordt nu verteerd door emoties. De voor hem onbereikbaar geworden vrouw stoot een rotsblok naar beneden waaronder hij verpletterd wordt.

Tekst 6

Twee van de belangrijkste thema's uit het toneeloeuvre van Heijermans zijn het lot van de laagste sociale klassen en de burgerlijke fatsoensmoraal.

Heijermans vond dat toneel moest uitgaan van de maatschappelijke werkelijkheid. Die actuele thematiek situeerde hij in een milieu dat voor het grote publiek herkenbaar was: óf de volksbuurten, óf de woningen van de middenklasse, en niet het in die tijd op het toneel gebruikelijke intellectuele, elitaire milieu. Heijermans deed grondig onderzoek om de milieus geloofwaardig neer te zetten. Hij woonde bijvoorbeeld een paar jaar in Wijk aan Zee om de problemen van de vissersbevolking te kunnen bestuderen.

Wat de herkenbaarheid en de sfeer van authenticiteit zeker ook vergroot heeft, is de taal die Heijermans zijn personages liet spreken. Terwijl acteurs in die tijd gewend waren zo beschaafd mogelijk te spreken, moesten zij bij Heijermans vaak plat Amsterdams spreken en gebruikmaken van een specifieke woordenschat. In 'Op Hoop van Zegen' gebruikte Heijermans allerlei termen en uitdrukkingen die uit de visserij afkomstig zijn.

Het feit dat Heijermans ongegeneerd inspeelde op wat het publiek mooi vond kan mogelijk ook een verklaring voor zijn succes zijn. Zijn stukken handelden dan wel over eigentijdse en serieuze thema's, maar ze waren ook sentimenteel en vermakelijk.

Naar: Rob van der Zalm - 9 april 1898. Herman Heijermans. Nederlands meest gespeelde toneelschrijver. In: R.L. Erenstein – Een theatergeschiedenis der Nederlanden. 1996, p. 532–539

Tekst 7

'Op Hoop van Zegen; spel van de zee in vier bedrijven' (1900) speelt zich af in een vissersplaatsje aan de Noordzee. Kniertje is de weduwe van een visser, die twaalf jaar geleden samen met twee zoons tijdens een storm op zee is omgekomen.

Haar zoon Geert, die bij de marine heeft gediend, heeft net een half jaar gevangenisstraf uitgezeten omdat hij een officier, die zijn verloofde Jo beledigde, een vuistslag gaf. Bovendien bleek hij socialistische tijdschriften te lezen, wat verboden was.

Op de dag dat Geert terugkomt uit de gevangenis vaart het schip de 'Op Hoop van Zegen' van **reder**⁴⁾ Bos uit. Geert monstert aan samen met zijn jongere broer Barend, die eigenlijk niet durft. Negen weken later blijkt dat het oude schip met man en muis in een storm is vergaan. Kniertje blijft alleen over.

Tekst 8

Uit recensies van 'Op Hoop van Zegen', 1900/1912:

Gaan wij niet te veel eischen van onze toneelschrijvers?

Die vraag heb ik mij gisteren weer eens gesteld in de pauze van 'Op hoop van zegen' toen ik van zooveel kanten hoorde, dat dit geen 'toneel' was, die losse stukjes, die reeks tafereelen, typisch genoeg elk op zich zelf, maar geen stuk vormend. Het is zeker waar, hier is geen handeling in den eigenlijken zin van het woord, geen verwickeling, ontkenning, ook geen ontwikkeling van karakter.

Maar is die noodig? Is zij noodig, wanneer een schrijver ons zonder haar ook weet te boeien, enkel door ons een stuk leven van eenige personen te laten zien.

(Algemeen Handelsblad, 26 dec. 1900)

Het 'te veel' schaadt. Het geduld en de aandacht worden op een harde proef gesteld. Die proef is des te harder, omdat alles te zeer in één droeven somberen toon gehouden wordt. Zelfs geen flauwe tegenstelling van het krachtige, frissche en opwekkende der zee. Het stuk heeft een zekere strekking. Ieder zal het eens zijn, dat voor den visschersman meer behoort gedaan te worden. Is in de 'ongevallenwet' – men veroorlove mij de vraag – wel voorzien in het lot van visschers en varenslieden?

Ieder zal begrijpen dat de reeder in 'Op Hoop van Zegen' niet het type van alle reeders is; ieder zal zelf het valsche in de logica der alleenspraak van een gewezen marine-matroos wel gevoelen.

(Nieuws van de Dag, 26 dec. 1900)

Ditmaal noemde de auteur zijn stuk niet als de beide vorige 'burgerlijk drama', maar 'spel van de zee'. Hij geeft daarmee zelf aan, dat zijn werk niet als een drama of toneelspel beschouwd wil zijn en snijdt daarmee vanzelf alle geredeneer over den vorm den pas af. Vergeefs werd aan het slot de auteur vóór geroepen, die naar men zegt, nooit de eerste opvoering van een zijner stukken bijwoont.

(V.H. Amsterdam, 27 dec. 1900)

Zoals wij al weten, zit het stuk vol fouten, vol van onzinnigheden van tendenzen van grof effectbejag. De opsomming van misère in de derde acte, overdadige detailschildering in alle bedrijven, dit alles schaadt de artistieke eenheid.

En toch doet dit Spel-van-de-Zee het zoo sterk, óók bij het beschaafde publiek.

(NRC, nov. 1912)

noot 4

scheepvaartondernemer

■ Tekst 9

Geïnspireerd door gedachten uit het boeddhisme dat alles in de wereld met elkaar verbonden is, vindt Mariko Mori dat beeldende kunst, fotografie en mode, net als techniek en religie vorm kunnen geven aan onze dromen, fantasieën en verlangens. Zij verbeeldt fantasiewerelden en wezens in spectaculaire foto's en video's die er verbazingwekkend realistisch uitzien. Mori voegt ogenschijnlijk onverenigbare thema's samen, zoals natuur en cultuur, religie en wetenschap en verleden en toekomst. Haar recente werk bevat exotische landschappen, computerbeelden en gechoreografeerde performances, waarvoor de kunstenaar haar eigen kostuums ontwerpt en waarin zij alle hoofdrollen speelt.

Vrij naar: Dominic Molon, et al. - Mariko Mori. Chicago: Museum of Contemporary Art; London: Serpentine Gallery, 1998

■ Tekst 10

Nu de computers zoveel geavanceerder zijn geworden, kunnen kunstenaars de kloof tussen de 'objectieve' fotografie en de 'subjectieve' schilderkunst overbruggen doordat ze met de computer kunnen 'schilderen'. Vaak worden foto's of films als uitgangspunt voor een werk genomen en wordt daar een omgeving omheen gebouwd, waarbij de oorspronkelijke foto's meestal onherkenbaar gemanipuleerd worden.

Naar: Hans den Hartog Jager - De utopie van de computerkunstenaar. CS NRC-Handelsblad, 12-2-1999

■ Tekst 11

'Birth of a Star' is een Japans televisieprogramma waarin mensen optreden en een liedje zingen. Sommigen van hen worden eruit gepikt en tot echte popsterren gemaakt. Zij willen ook popsterren zijn.

Uit: Eyestorm – interview met Mariko Mori

Nu schrijft de serie 'Starmaker' geschiedenis; vanuit het niets is het liedje van de Starmaker-tieners beland op de nummer 1-positie van de hitparade. De kersverse sterretjes zijn nationale tieneridolen. Dat is gebleken tijdens hun rampzalige optreden tijdens de uitreiking van de TMF-muziekprijzen: vergeten te zingen, vergeten te dansen, vergeten de microfoons aan te zetten. Vergeten een echte ster te zijn. Wel magnifiek rondgesprongen. *G. Keyser - Groene Amsterdammer 21-4-2001*